

اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی کودکان ۹ تا ۱۲ سال

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۴

خلاصه

مقدمه: توجه به فرایندهای روان‌شناختی، هیجانی، اجتماعی و شناختی کودکان می‌تواند سبب شود تا آنان روند تحولی و رشد بیهنجاری را طی کنند. بر این اساس پژوهش حاضر به منظور بررسی اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی کودکان ۹ تا ۱۲ سال انجام گرفت.

روش کار: این پژوهش با روش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه انجام شد. دوره پیگیری نیز دوماهه اجرا شد. جامعه آماری پژوهش شامل کودکان ۹ تا ۱۲ سال شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بود. در این پژوهش تعداد ۳۲ کودک با همدلی پایین با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و با روش تصادفی در گروه‌های آزمایش و گواه جایدهی شدند. گروه آزمایش آموزش فلسفه کودکان را طی یک و نیم ماه در ۱۲ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای دریافت نمودند. پرسشنامه‌های مورد استفاده در این پژوهش شامل مقیاس همدلی (ES) بود. داده‌های جمع‌آوری شده به شیوه تحلیل واریانس آمیخته و آزمون بونفرونی با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS²³ تجزیه و تحلیل شد.

نتایج: نتایج نشان داد که آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی ($F=34/87$ ؛ $P<0.001$ ؛ $\eta^2=0/54$) کودکان ۹ تا ۱۲ سال تأثیر معنادار دارد.

نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان چنین نتیجه گرفت که آموزش فلسفه با بهره‌گیری از گفتگوی عمیق و ایجاد توانمندی درونی در کودک می‌تواند به عنوان یک روش مناسب جهت بهبود مسئولیت‌پذیری اجتماعی و همدلی کودکان مورد استفاده قرار گیرد.

کلمات کلیدی: آموزش فلسفه به کودکان، کودکان، همدلی

پی نوشت: این مطالعه فاقد تضاد منافع می‌باشد.

زینب غدیری بیده‌ندی^۱

سید محمود میرزمانی بافقی^{*۲}

^۱ دانشجوی دکتری روانشناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

^۲ استاد، دانشکده روانشناسی، موسسه آموزش عالی بصیر، آبیگ، قزوین، ایران

Email:

zeinab.ghadiri.1361@gmail.com

مقدمه

دوران کودکی از مهم‌ترین مراحل زندگی است که در آن شخصیت فرد پایه‌ریزی می‌شود و شکل می‌گیرد. اغلب اختلالات و ناسازگاری‌های رفتاری پس از این دوران ناشی از کمبود توجه به دوران حساس کودکی و عدم هدایت صحیح در روند رشد و تکامل است. این بی‌توجهی منجر به عدم سازش و انطباق با محیط و بروز انحرافات گوناگون در ابعاد مختلف تحولی برای کودک می‌شود (ووک، گا و چنانگ، ۲۰۱۷). دوران دبستانی آدوره مهمی از نظر بررسی و تشخیص مشکلات هیجانی، اجتماعی و رفتاری کودکان به شمار می‌رود و تشخیص و درمان مناسب این مشکلات می‌تواند در آینده‌ی زندگی خانوادگی، اجتماعی، تحصیلی و شغلی کودکان بسیار مؤثر واقع شود (کیو، وانگ، تانگ، وو، ژانگ و سانگ، ۲۰۲۰). در میان همه سطوح آموزش و پرورش، مرحله دبستانی حساسیت و اهمیت ویژه‌ای دارد. در این دوره بنیان‌های فکری و ذهنی کودکان برای یادگیری مفاهیم گوناگون و پرورش ابعاد مختلف جسمی، اجتماعی، روانی، شناختی و استعدادهای گوناگون گذاشته می‌شود. به عبارت دیگر آموزش و پرورش دبستانی سنگ‌بنا و اساس فعالیت‌های آموزش و پرورش کودکان برای سطوح بعد است (والن، سیلوستر و لابی، ۲۰۱۷). از آنجا که دبستانی دوره‌ای است که تجربیات مهم کودک در این دوره اکتساب و مشاهده می‌شوند تجربیات این دوره اهمیت به سزایی در رشد کودک دارند (کانن و بروکر، ۲۰۱۷). چرا که دبستان نه تنها اولین محیط آموزشی رسمی هستند که کودکان به آن وارد می‌شوند، بلکه اولین محیط اجتماعی جدا از خانواده و آشنایان است که در کنار خانواده مهارت‌های اجتماعی کودکان را شکل می‌دهند (بیلدیریم، روپنارین و ابوالحسنی،

۲۰۲۰؛ رن و ژو، ۲۰۱۹). یادگیری مهارت‌های اجتماعی و حساسیت نسبت به رخدادهای محیطی سبب می‌شود تا کودکان در سنین دبستان مسئولیت‌پذیری اجتماعی را نیز فرا گیرند (جلانی، چراغ ملایی و خدابخش پیرکلانی، ۱۳۹۸). این در حالی است که عدم حساسیت کافی نسبت به مسئولیت اجتماعی، کودکان را می‌تواند به فردی اهمال‌کار تبدیل نماید (سیدیقای، گارارد و سی، ۲۰۱۹). بهبود مسئولیت‌پذیری اجتماعی سبب می‌شود تا کودکان بتوانند با برقراری ارتباط سازنده با همسالان، همدلی بالاتری را نیز در تعاملات محیطی از خود نشان دهند. این در حالی است که همدلی به عنوان یکی از اصلی‌ترین هسته‌های وجودی و روانی کودک به شمار می‌رود (مک‌گاون و اشמיד، ۲۰۲۱).

همدلی رفتاری است که فرد از لحاظ احساسات، افکار و رفتارها، خود را در موقعیت دیگری قرار می‌دهد و قادر به درک و احترام از دیدگاه آن فرد است و طبق آن، با آن شخص رفتار می‌کند (دمداردی، برچت، گنتاز و مونیر، ۲۰۲۱). درعین حال، همدلی، درک فرد از احساسات، افکار، نگرش و تجربیات فردی است که خود را در جایگاه آن قرار می‌دهد. همدردی به معنی درک افراد دیگر به لحاظ احساسی است (آتان، ۲۰۱۸)، این در حالی است که همدلی به عنوان توانایی شناخت حالات روانی (احساسات، افکار و انگیزش‌های) دیگران و پاسخ‌دهی به آنها با هیجانان هم‌خوان، تعریف شده است (گواکس، نیلسن، بوبوسل و گالت، ۲۰۲۰). همدلی در مفهوم کلی توانایی قرار دادن خود به جای دیگران، برای درک بهتر احساسات و تجربیات طرفین در تعامل با یکدیگر است. همدلی باید به عنوان فرایندی نگریسته شود که شامل ورود به دنیای ادراک

⁷ Ren, Xu

⁸ Siddiqui, Gorard, See

⁹ empathy

¹⁰ MacGowan, Schmidt

¹¹ Demedardi, Brechet, Gentaz, Monnier

¹² Atan

¹³ Gevaux, Nilsen, Bobocel, Gault

¹ Kwok, Gu, Cheung

² preschool

³ Qu, Wang, Tang, Wu, Zhang, Sun

⁴ Whalen, Sylvester, Luby

⁵ Canen, Brooker

4. executive functions

5. Attention

⁶ Yildirim, Roopnarine, Abolhassani

لیپمن^۱ این برنامه را در سال ۱۹۷۰ برای کودکان پیش دبستانی و دبستانی طراحی نمود تا فرصتی برای تفکر و کندوکاو با همکلاسی‌های خود داشته باشند. وی بر این اعتقاد بود که نمی‌بایست به کودکان گفت چه چیزی درست و چه چیزی اشتباه است، بلکه کودکان باید با درگیری در گفتگوهای اکتشافی با یکدیگر، خودشان به نتیجه برسند. طبق پیش فرض‌های موجود برنامه فلسفه برای کودکان، با بهبود مهارت‌های همکاری و تفکر که در این برنامه رشد و پرورش می‌یابند، سبب بهبود ارتباطات و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتر کودکان می‌شود (چراغ‌زاده، کردنوقایی و سهرابی، ۱۳۹۸). اجرای برنامه فلسفه برای کودکان باعث بهبود و رشد تفکر انتقادی، خلاق، منسجم و ریزینه‌ها می‌شود. افرادی که در این دوره‌ها شرکت می‌کنند مهارت تفکر در سطح بالاتر را فرا گرفته و قادر می‌شوند در صورت لزوم تغییر نگرش دهند. بدین ترتیب مهارت ارتباطی آنها بهبود و توانایی آنها برای رابطه با دیگران افزایش می‌یابد (فتحی، احقر و نادری، ۱۳۹۸). این کلاس‌ها برای کودکان محیطی فراهم می‌کند که در کنار رشد شناختی به رشد هیجانی و اجتماعی نیز برسند. در چنین بستری است که آنها گفت و گوی اصیل، احترام به نظرات دیگران، اعتماد متقابل روزافزون و توانایی ارتباط برقرار کردن در سطوح گوناگون را تجربه می‌کنند و در نتیجه مشارکت در چنین فضایی که به عقایدشان احترام گذاشته می‌شود و به آنها فرصت ابراز پرسش‌هایشان داده می‌شود، کودک به خودباوری می‌رسد و برای ابراز خود جسارت بیشتری می‌یابد (فتحی آذر، تقی‌پور و حاج آقایی خیابانی، ۱۳۹۸). در این روش کودک افزون بر احترام به عقاید و نظرات خود، می‌آموزد به عقاید و نظرات دیگران هم احترام بگذارد، به آنها با دقت گوش دهد. هیچ ایده‌ای را به تمسخر

شخصی دیگران و درگیری با دنیای ذهنی درونی آنها است (پتراسی، کرا، آلیسیو، مونتاناری و لانسیا، ۲۰۱۶). همدلی، به افراد کمک می‌کند تا "دیگران" را با درک دیدگاه‌های متفاوت از خودشان بپذیرند (جکسون، آئوگی و ترمبلی، ۲۰۱۵). همچنین همدلی سبب می‌شود افراد بتوانند به پیش‌بینی افکار، احساسات و رفتار دیگران پردازند (کاجی، عارفی، آقایی، اصلی‌آزاد و فرهادی، ۱۳۹۶). افرادی که از میزان همدلی پایین‌تری برخوردارند بیشتر احتمال دارد رفتارهای جامعه‌ستیز از خود بروز دهند و برعکس، افرادی که از میزان همدلی بالاتری برخوردارند، بیشتر احتمال دارد رفتارهای جامعه‌پسند از خود نشان دهند (وانگ، وانگ، دنک و چن، ۲۰۱۹).

برای بهبود مولفه‌های شناختی، روان‌شناختی، هیجانی و اجتماعی کودکان روش‌های آموزشی و درمانی مختلفی مورد استفاده قرار گرفته است. یکی از روش‌های موثر در این حوزه آموزش فلسفه برای کودکان (P4C) است که مطابق نتایج پژوهش لام (۲۰۲۲)؛ هامبرتو، مورا و گیانوتی^۶ (۲۰۲۲)؛ مالبوئف- هارتایس^۷ و همکاران (۲۰۲۱)؛ ایسیکلار^۸ و اوز تارک^۹ (۲۰۲۱)؛ شیرزادی، بیاتی، بداقی و بادی عکاشه (۱۴۰۰)؛ دهقان منشادی، شفیعی و همتی (۱۴۰۰)؛ رحیمی، واحدی و ایمان‌آده (۱۳۹۸)؛ چراغ‌زاده، کردنوقایی و سهرابی (۱۳۹۸)؛ فتحی، احقر و نادری (۱۳۹۸)؛ فتحی آذر، تقی‌پور و حاج آقایی خیابانی (۱۳۹۸)؛ عیسی‌مراد، نفر و فاطمی (۱۳۹۸)؛ رستمی، فیاض، مفیدی، ملکی و بهشتی (۱۳۹۸)؛ فلاح مهنه، یمینی و مهدیان (۱۳۹۷) و محمدیان و فرقدانی (۱۳۹۷) دارای کارآیی بالینی موثر برای بهبود مولفه‌های شناختی، روان‌شناختی، هیجانی و اجتماعی کودکان است.

^۶ Humberto, Moura, Giannotti

^۷ Malboeuf-Hurtubise

^۸ Isiklar, Ozturk

^۹ Lipman

^۱ Petrucci, Cerra, Aloisio, Montanari, Lancia

^۲ Jackson, Eug_ene, Tremblay

^۳ Wang, Wang, Deng, Chen

^۴ philosophy for children

^۵ Lam

حاضر، مسئله اصلی پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی کودکان ۹ تا ۱۲ سال است.

روش کار

این پژوهش با روش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه انجام شد. دوره پیگیری نیز دوماهه اجرا شد. جامعه آماری پژوهش شامل کودکان ۹ تا ۱۲ سال شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بود. جهت انتخاب حجم نمونه از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. بدین صورت که یکی از مناطق ۲۴ گانه آموزش و پرورش شهر تهران انتخاب (منطقه ۱۲) و با مراجعه به ۱۰ آموزشگاه ابتدایی دخترانه این منطقه، کودکان ۹ تا ۱۲ ساله توسط پرسشنامه همدلی مورد بررسی قرار گرفتند. در صورتی که کودکی که نمره کمتر از ۶۰ در پرسشنامه همدلی کسب نمود، به عنوان کودکی قلمداد شد که با در نظر گرفتن دیگر ملاک‌های ورود به پژوهش، شرایط ورود به پژوهش را دارد. در این مرحله تعداد ۶۹ کودک دارای شرایط ورود به پژوهش تشخیص داده شد. سپس از بین این کودکان تعداد ۴۰ کودک از آنها را به ترتیب نمره کسب شده در پرسشنامه همدلی انتخاب و به روش تصادفی در گروه‌های آزمایش و گواه جایگزین شدند (۲۰ کودک در گروه آزمایش و ۲۰ کودک در گروه گواه). سپس کودکان حاضر در گروه آزمایش آموزش فلسفه به کودکان را در طی یک و نیم ماه به صورت هفته‌ای دو جلسه ۶۰ دقیقه‌ای دریافت نمودند. این در حالی بود که گروه گواه هیچگونه مداخله‌ای را در طول پژوهش دریافت نکرده و در انتظار دریافت مداخلات حاضر بودند. پس از اتمام جلسات پس‌آزمون اجرا و برای اطمینان از ثبات نتایج مرحله پیگیری دو ماهه اجرا شد. پس از شروع مداخله تعداد ۳ کودک در گروه آزمایش و ۵ کودک در گروه گواه از ادامه حضور در پژوهش انصراف دادند. بر این اساس تعداد ۳۲ کودک در پژوهش باقی ماندند (۱۷ کودک در گروه آزمایش و ۱۵ کودک در گروه گواه). ملاک‌های ورود به پژوهش شامل دامنه سنی ۹ تا ۱۲ سال، جنسیت دختر، کسب نمره کمتر از ۶۰ در پرسشنامه همدلی، حضور در پایه تحصیلی چهارم، پنجم و ششم، رضایت

نگیرد و به جای موضع‌گیری‌های منفی، به تفاوت آرا با دید مثبت بنگرد و در مجموع با دنیای پیرامون خود ارتباط سالم‌تر و مؤثرتری برقرار کند. نتیجه همه اینها، داشتن روابط مثبت با و همدلی با دیگران است که مشکلاتی مانند تنهایی و ناامیدی را کاهش می‌دهد (لیمان، ۲۰۰۳). برنامه فلسفه برای کودکان، فرصت کاوشگری جذاب پیرامون موضوعاتی که ذهن کودک را درگیر می‌کند، فراهم می‌سازد. این آموزش علاوه بر پرورش قدرت تفکر و تعمق روی مسائل، منجر به تفکر تأملی، تفکر مشارکتی، احساس کفایت در تولید و پرورش ایده‌ها و مسئولیت‌پذیری اخلاقی شده و می‌تواند مانع از احساس حقارت کودک شود (محمدیان و فرقدانی، ۱۳۹۷).

در باب ضرورت انجام پژوهش حاضر می‌توان گفت، پرداختن به مولفه‌هایی همچون همدلی در کودکان اهمیت بسیار فراوانی دارد. چرا که همواره جامعه سعادت‌مند و مترقی به افراد نیاز دارد که در برابر رخداد‌های اجتماعی و محیطی مسئولیت‌پذیری بالایی را از خود نشان داده و همدلی نیز برای وی دارای اهمیت باشد. این در حالی است که در سال‌های اخیر خواسته و یا ناخواسته بیشترین تمرکز سیستم آموزشی و همچنین والدین بر بالندگی شناختی و تحصیلی کودکان بوده و پرورش روانی و اخلاقی آنان و توجه به مولفه‌هایی همچون همدلی مورد غفلت قرار گرفته است. بر این اساس ضرورت بکارگیری مداخلات روان‌شناختی برای رشد این مولفه‌ها در کودکان بسیار حیاتی است. علاوه بر این ضرورت دیگر انجام این پژوهش، این نکته است توجه به سلامت روانی و هیجانی کودکان در هر جامعه‌ای حائز اهمیت فراوان است. چرا که این گروه از جامعه در آینده نزدیک، می‌بایست به ایفای نقش اجتماعی و شغلی پرداخته و آسیب‌پذیری روان‌شناختی و اجتماعی آنان سبب می‌شود آن‌ها نتوانند کارکرد اجتماعی، روان‌شناختی و تحصیلی مناسب را از خود بروز دهند که این فرایند نشان از ضرورت دیگر انجام پژوهش حاضر دارد. بنابراین با توجه به موضوعات مطرح شده و اهمیت فراوان همدلی کودکان، و از سوی دیگر با توجه به خلا پژوهشی

۰/۷۴ تا ۰/۸۰ و با روش بازآزمایی بین ۰/۷۲ تا ۰/۸۰ گزارش کردند. بگی (۱۳۹۰)؛ به نقل از کاجی، عارفی، آقایی، اصلی آزاد و فرهادی، (۱۳۹۶) ضریب روایی برای این پرسشنامه را ۰/۹۴ و از طریق آلفای کرونباخ پایایی آن را ۰/۸۹ برآورد کرد، که حاکی از روایی و پایایی مناسب این پرسشنامه می‌باشد. همچنین میزان پایایی این پرسشنامه در پژوهش کاجی و همکاران (۱۳۹۶) ۰/۸۸ گزارش شده است. پایایی پرسشنامه حاضر در این پژوهش به وسیله ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۶ محاسبه شد.

روند اجرای پژوهش

جهت انجام پژوهش ابتدا هماهنگی‌های لازم با مسئولان آموزش و پرورش منطقه ۱۲ تهران انجام شد. سپس ضمن هماهنگی با مسئولین مدارس دخترانه ابتدایی، پرسشنامه همدلی در اختیار کودکان ۹ تا ۱۲ سال قرار گرفت و کودکان هدف (همدلی پایین) جهت شرکت در پژوهش مورد شناسایی قرار گرفت. سپس با رضایت آگاهانه از این کودکان و والدین آنان و گمارش تصادفی آنها در گروه‌های آزمایش و گواه (۲۰ کودک در گروه آزمایش و ۲۰ کودک در گروه گواه)، پرسشنامه‌های پژوهش در مرحله پیش‌آزمون اجرا شد. در نهایت، بر روی گروه آزمایش آموزش فلسفه به کودکان (۱۲ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای) به صورت هفته‌ای دو جلسه و در طی یک و نیم ماه انجام شد، در حالی که گروه گواه مداخلات درمانی را دریافت نکرد. پس از دوره‌ای دو ماهه، مرحله پیگیری نیز اجرا شد. جهت ایجاد انگیزه برای کودکان برای شرکت در پژوهش حاضر، قبل از شروع مداخله، جوانب درمانی و آموزشی مداخلات برای آنان و والدینشان توضیح داده شد. این در حالی است که تمام فرایندهای اجرایی مداخله نیز به شکل رایگان برای آنها ارائه داده شد. لازم به ذکر است که مداخله پژوهش حاضر توسط پژوهشگر و یک متخصص با رعایت کامل پروتکل‌های بهداشتی ارائه شد. پس از شروع مداخله تعداد ۳ کودک در

دانش‌آموز و والد جهت شرکت فرزند خود در پژوهش، نداشتن بیماری جسمی و روان‌شناختی حاد و مزمن (با توجه به پرونده سلامت و مشاوره‌ای آنان) و عدم دریافت مداخله روان‌شناختی همزمان بود. همچنین ملاک‌های خروج از پژوهش شامل داشتن بیش از دو جلسه غیبت، عدم همکاری و انجام ندادن تکالیف مشخص شده در کلاس، عدم تمایل به ادامه حضور در فرایند انجام پژوهش، وقوع حادثه پیش‌بینی نشده و عدم پاسخگویی به پرسشنامه‌های پژوهش در یکی از مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و یا پیگیری بود. یافته‌های جمعیت‌شناختی نشان داد که میانگین سن در گروه آزمایش ۲/۳۳ ± ۱۰/۱۴ سال و در گروه گواه ۲/۲۲ ± ۱۱/۲۶ سال بود. همچنین نتایج نشان داد که بیشتر کودکان حاضر در گروه آزمایش (۹ کودک یا ۵۲/۹۴ درصد) در پایه چهارم و گروه گواه نیز (۷ نفر یا ۴۶/۶۶ درصد) در پایه چهارم به تحصیل مشغول بودند.

ابزار سنجش

مقیاس همدلی (ES): مقیاس همدلی توسط جولیف و فارینگتون^۲ (۲۰۰۶) ساخته شده است. این مقیاس همدلی دارای ۲۰ سوال و ۲ خرده‌مقیاس است. خرده‌مقیاس عاطفی - هیجانی که از ۱۱ سوال تشکیل شده است و خرده‌مقیاس شناختی که از ۹ سوال تشکیل شده است. این پرسشنامه یک ابزار نگرش سنج و از نوع مقیاس لیکرت ۵ گزینه‌ای است که پاسخ به هر عبارت آن در دامنه‌ای از ۱ (کاملاً مخالفم) تا ۵ (کاملاً موافقم) قرار دارد. حداقل نمره در این پرسشنامه ۲۰ و حداکثر نمره ۱۰۰ است. کسب نمرات بالاتر از ۶۰ نشانگر همدلی بالاتر کودک است. در مطالعه آلپیر، ماتریساردی، اسپتری و توسو^۳ (۲۰۰۹) برای کل مقیاس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷ و برای خرده‌مقیاس عاطفی - هیجانی ۰/۸۶ و شناختی ۰/۷۴ و میزان روایی محتوایی آن را ۰/۸۹ گزارش کردند. همچنین در تحقیق جعفری، نوروزی و فولادچنگ (۱۳۹۶) پایایی این پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ بین

^۳ Albiero, Matricardi, Speltri, Toso

^۱ Empathy Scale

^۲ Jolliffe, Farrington

گروه آزمایش و ۵ کودک در گروه گواه از ادامه حضور در پژوهش انصراف دادند. بر این اساس تعداد ۳۲ کودک در پژوهش باقی ماندند (۱۷ کودک در گروه آزمایش و ۱۵ کودک در گروه گواه). جلسات مداخله‌ای آموزش فلسفه به کودکان برگرفته از پروتکل فتنی آذر، تقی‌پور و حاج آقایی خیابانی (۱۳۹۸) است.

جدول ۱. خلاصه جلسات آموزش فلسفه برای کودکان (فتنی آذر و همکاران، ۱۳۹۸)

جلسه	موضوع درس
جلسه اول	من که هستم (آینه کم)
جلسه دوم	خواست‌ها و نیازها (یک انسان به چه مقدار زمین نیاز دارد).
جلسه سوم	خشم (داستان گلرت)
جلسه چهارم	زورگویی (ماجرای رویارویی فینگل)
جلسه پنجم	جرات و ترس (شاهزاده سانا)
جلسه ششم	خوشبختی (پیرزنی در بطری سرکه)
جلسه هفتم	دوستی (خرسی که حرف می‌زد)
جلسه هشتم	لانه پرنده
جلسه نهم	لیندا و کلارا
جلسه دهم	داستان گابریل
جلسه یازدهم	بدخلقی
جلسه دوازدهم	مردی که نمی‌توانست صورت خود را کنترل کند.

تحلیل واریانس آمیخته و آزمون تعقیبی بونفونی استفاده شد. نتایج آماری با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS-۲۳ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج

میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای وابسته پژوهش در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری، به تفکیک دو گروه آزمایش و گواه در جدول ۲ ارائه شده است.

در این تحقیق برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو سطح آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در سطح آمار توصیفی میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون شاپیرو ویلک برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها (حد بهینه بیشتر از ۰/۰۵)، آزمون لوین برای بررسی برابری واریانس‌ها (بهینه) حد بزرگتر از ۰/۰۵، برای بررسی پیش‌فرض کرویت داده‌ها از آزمون موچلی (حد بهینه بیشتر از ۰/۰۵) و همچنین برای آزمون فرضیه تحقیق از

جدول ۲. میانگین و انحراف استاندارد همدلی کودکان ۹ تا ۱۲ سال

مولفه‌ها	گروه‌ها	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	پیگیری
		میانگین	انحراف معیار	میانگین
همدلی	گروه آزمایش	۴۶/۵۳	۶/۵۳	۵۹/۲۳
	گروه گواه	۴۷/۲۶	۴/۲۸	۴۵/۸۰
ابعاد همدلی	عاطفی - گروه آزمایش	۲۴/۷۶	۴/۶۰	۳۱/۱۱
	هیجانی - گروه گواه	۲۵/۸۶	۴/۱۳	۲۵
شناختی	گروه آزمایش	۲۱/۷۶	۳/۸۹	۲۸/۱۱
	گروه گواه	۲۱/۴۰	۳/۰۶	۲۰/۸۰

پیش فرض همگنی واریانس ها در متغیر همدلی ($P=0/70$)؛
 $F=0/14$) رعایت شده است. از طرفی نتایج آزمون t نشان
 داد که تفاوت نمره های پیش آزمون گروه های آزمایش و
 گروه گواه در متغیر وابسته (همدلی) معنادار نبوده است
 ($p>0/05$). این در حالی بود که نتایج آزمون موچلی بیانگر
 آن بود که پیش فرض کرویت داده ها در متغیر همدلی
 ($Mauchlys W=0/92$ ؛ $P=49$) رعایت شده است.

قبل از ارائه نتایج تحلیل واریانس آمیخته، پیش فرض های
 آزمون های پارامتریک مورد سنجش قرار گرفت. بر همین
 اساس نتایج آزمون شاپیرو ویلک بیانگر آن بود که
 پیش فرض نرمال بودن توزیع نمونه ای داده ها در متغیر
 همدلی ($P=20$ ؛ $F=0/13$) برقرار است. همچنین پیش فرض
 همگنی واریانس نیز توسط آزمون لوین مورد سنجش قرار
 گرفت که نتایج آن معنادار نبود که این یافته نشان می داد

جدول ۳. تحلیل واریانس آمیخته جهت بررسی تاثیرات درون و بین گروهی برای متغیر همدلی و زیرمقیاس های آن

توان آزمون	اندازه اثر	مقدار p	مقدار f	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	متغیرها
۱	۰/۴۵	۰/۰۰۱	۲۵/۰۱	۳۳۰/۵۸	۲	۶۶۱/۱۵	همدلی
۱	۰/۴۲	۰/۰۰۱	۱۶/۶۶	۱۵۰۸/۵۷	۱	۱۵۰۸/۵۷	گروه بندی
۱	۰/۵۴	۰/۰۰۱	۳۴/۸۷	۴۶۰/۹۵	۲	۹۲۱/۹۰	تعامل مراحل و گروه بندی
				۱۳/۲۱	۶۰	۷۹۳/۰۳	خطا
۱	۰/۳۴	۰/۰۰۱	۱۵/۱۵	۷۹/۲۷	۲	۱۵۸/۵۴	زیرمقیاس
۱	۰/۳۳	۰/۰۰۱	۱۴/۱۴	۲۵۹/۶۱	۱	۲۵۹/۶۱	گروه بندی
۱	۰/۴۳	۰/۰۰۱	۲۲/۶۸	۱۱۸/۶۶	۲	۲۳۷/۳۳	تعامل مراحل و گروه بندی
				۵/۲۳	۶۰	۳۱۳/۸۵	خطا
۱	۰/۴۲	۰/۰۰۱	۲۱/۸۸	۸۶/۰۹	۲	۱۷۲/۱۸	زیرمقیاس
۱	۰/۳۷	۰/۰۰۱	۱۵/۱۲	۵۱۶/۵۵	۱	۵۱۶/۵۵	گروه بندی
۱	۰/۴۸	۰/۰۰۱	۲۸/۴۴	۱۱۱/۸۸	۲	۲۲۳/۷۷	تعامل مراحل و گروه بندی
				۳/۹۳	۶۰	۲۳۶/۰۴	خطا

اثر گذاری معنادار است ($p<0/001$). بنابراین نتیجه گرفته
 می شود آموزش فلسفه به کودکان در مراحل مختلف
 ارزیابی هم بر همدلی و زیرمقیاس های عاطفی-هیجانی و
 شناختی کودکان ۹ تا ۱۲ سال به میزان ۴۳، ۵۴ و ۴۸ درصد
 تاثیر معنادار داشته است. توان آماری کسب شده نیز حکایت
 از دقت آماری بالا و کفایت حجم نمونه در این پژوهش
 می باشد. حال در ادامه در جدول ۴ مقایسه زوجی میانگین
 نمرات همدلی و زیرمقیاس های عاطفی-هیجانی و شناختی
 کودکان حاضر در پژوهش بر حسب مرحله ارزیابی ارائه
 می شود.

با توجه به جدول ۳ عامل عضویت گروهی یعنی آموزش
 فلسفه به کودکان بر نمرات همدلی و زیرمقیاس های
 عاطفی-هیجانی و شناختی کودکان ۹ تا ۱۲ سال دارای
 اثر گذاری معنادار است ($p<0/001$). اندازه اثر نشان می دهد
 آموزش فلسفه به کودکان به تیب ۴۲، ۳۳ و ۳۷ درصد از
 تفاوت در نمرات همدلی و زیرمقیاس های عاطفی-هیجانی
 و شناختی کودکان را تبیین می کند. همچنین نتایج بیان گر
 آن است که اثر متقابل نوع مداخله یعنی آموزش فلسفه به
 کودکان و عامل زمان هم بر نمرات همدلی و زیرمقیاس های
 عاطفی-هیجانی و شناختی کودکان ۹ تا ۱۲ سال دارای

جدول ۴. نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی برای مقایسه زوجی میانگین نمره همدلی و زیرمقیاس‌های آن در مراحل سه گانه

متغیر	مرحله مبنا (میانگین)	مرحله مورد مقایسه (میانگین)	تفاوت میانگین‌ها	خطای انحراف معیار	معناداری
همدلی	پیش آزمون	پس آزمون	-۵/۶۲	۱/۲۰	۰/۰۰۱
	پیش آزمون	پیگیری	-۵/۵۳	۰/۹۶	۰/۰۰۱
	پس آزمون	پیش آزمون	۵/۶۲	۱/۲۰	۰/۰۰۱
عاطفی - هیجانی	پیش آزمون	پس آزمون	۰/۰۸	۰/۳۲	۰/۹۰
	پیش آزمون	پیگیری	-۲/۷۴	۰/۷۵	۰/۰۰۳
	پس آزمون	پیش آزمون	۲/۷۴	۰/۷۵	۰/۰۰۳
شناختی	پیش آزمون	پس آزمون	۰/۰۲	۰/۲۱	۰/۹۶
	پیش آزمون	پس آزمون	-۲/۸۷	۰/۶۴	۰/۰۰۱
	پس آزمون	پیگیری	-۲/۸۱	۰/۵۳	۰/۰۰۱
	پس آزمون	پیش آزمون	۲/۸۷	۰/۶۴	۰/۰۰۱
		پیگیری	۰/۰۶	۰/۱۹	۰/۸۸

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش با هدف ارزیابی اثربخشی اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی کودکان ۹ تا ۱۲ سال انجام گرفت. نتایج نشان داد که اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی و زیرمقیاس‌های عاطفی-هیجانی و شناختی کودکان ۹ تا ۱۲ سال تأثیر معنادار دارد. بدین صورت که این آموزش توانسته منجر به بهبود همدلی و زیرمقیاس‌های عاطفی-هیجانی و شناختی کودکان ۹ تا ۱۲ سال شود. یافته پژوهش حاضر مبنی بر اثر آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی و زیرمقیاس‌های عاطفی-هیجانی و شناختی کودکان ۹ تا ۱۲ سال با یافته‌های پیشین همسویی داشت. چنانکه شیرزادی و همکاران (۱۴۰۰) کارآیی آموزش فلسفه کودکان بر هنجارگریزی دانش آموزان پسر را نشان دادند. همچنین فتحی، احقر و نادری (۱۳۹۸) نشان دادند که آموزش فلسفه کودکان بر مسئولیت پذیری دانش آموزان موثر است. علاوه بر این فتحی آذر و همکاران

همانگونه نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد، بین میانگین نمرات مرحله پیش آزمون با پس آزمون و پیگیری در متغیرهای همدلی و زیرمقیاس‌های عاطفی-هیجانی و شناختی تفاوت معنادار وجود دارد. این یعنی آموزش فلسفه به کودکان توانسته به شکل معناداری نمرات پس آزمون و پیگیری همدلی و زیرمقیاس‌های عاطفی-هیجانی و شناختی کودکان ۹ تا ۱۲ سال را نسبت به مرحله پیش آزمون دچار تغییر نمایند. یافته دیگر این جدول نشان داد که بین میانگین نمرات مرحله پس آزمون و پیگیری تفاوت معنادار وجود ندارد. این یافته را می‌توان این گونه جمع‌بندی نمود که نمرات همدلی و زیرمقیاس‌های عاطفی-هیجانی و شناختی کودکان ۹ تا ۱۲ سال که در مرحله پس آزمون دچار تغییر معنادار شده بود، توانسته این تغییر را در طول دوره پیگیری نیز حفظ نماید.

فکری فلسفی برای ترویج دموکراسی، استقلال فکری و حساسیت اجتماعی در کودکان تبدیل شود (شیرزادی و همکاران، ۱۴۰۰). بنابراین برنامه آموزش فلسفه، کودکان را قادر می‌سازد تا بین موضوعات مختلف اجتماعی که با آن مواجه می‌شوند، ارتباط برقرار کنند؛ مهارت‌های همکاری و مهارت‌های تفکر را رشد و پرورش دهند، قدرت تفکر استدلالی و انتزاعی را در خود افزایش دهند و در نهایت ارتباطات و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتر را برعهده گرفته و همدلی بالاتری را نمایان سازد.

در تبیین اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر زیرمقیاس‌های همدلی کودکان ۹ تا ۱۲ سال باید گفت برنامه آموزش فلسفه تأثیرات معناداری بر روی رشد و پرورش مهارت‌های تفکر، قوه استدلال و قضاوت اخلاقی صحیح کودکان دارد (ایسیکلار و اوزتارک، ۲۰۲۱). بر این اساس با برنامه آموزش فلسفه برای کودکان می‌توان کودکانی پرورش داد که نسبت به مسائل اجتماعی و اخلاقی جامعه نقاد و خلاق هستند و اینها مستلزم تعقل و قضاوت است و این مهم از طریق آموزش فلسفه امکان‌پذیر است. این برنامه آموزشی، به معنای عام آن، برای کودک هدف نیست، بلکه این روش کودکان را با فکر کردن، پرسش و پاسخ، کندوکاو و انتقاد آشنا می‌کند و در ضمن روحیه مسئولیت‌پذیری را در آنها به وجود می‌آورد (مالبوئف- هارتایس و همکاران، ۲۰۲۱). بر این اساس کودکانی که آموزش فلسفه دیده‌اند، می‌توانند خودشان و جهان را در یک چشم‌انداز جدید ببینند. آنها می‌توانند ایده‌هایی را از دیگران دریافت کنند که ممکن است خطوط آنها به ذهنشان غیرممکن باشد، بنابراین فلسفه، فقط یادگیری ایده‌ها و نظریه‌های فلسفی نیست، بلکه هر کودکی باید مفاهیم ذهنی را به تجارب دیداری منتقل کند. علاوه بر این برنامه آموزش فلسفه، کودکان را به سوی منطقی بودن سوق می‌دهد. این برنامه به کودکان کمک می‌کند تا به تدریج برای حل مشکلات خود و دیگران تلاش کنند و از فرایندهای تفکر آگاه شوند. بنابراین آموزش فلسفه به کودکان سبب می‌شود

(۱۳۹۸) دریافتند برنامه آموزش فلسفه بر خودتنظیمی هیجانی کودکان تاثیر دارد. این در حالی بود که عیسی مراد و همکاران (۱۳۹۸) هم از آموزش فلسفه به عنوان روشی موثر در جهت بهبود همدلی و حل مسئله اجتماعی دانش‌آموزان نام برده‌اند. دهقان منشادی و همکاران (۱۴۰۰) هم دریافتند آموزش فلسفه منجر به بهبود خودکنترلی دانش‌آموزان می‌شود. همچنین رحیمی و همکاران (۱۳۹۸) گزارش کرده‌اند که آموزش فلسفه برای کودکان منجر به افزایش تاب‌آوری دانش‌آموزان ابتدایی می‌شود. علاوه بر این چراغ‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) نیز بر این باورند که آموزش فلسفه به کودکان، احساس تنهایی و ناامیدی دانش‌آموزان را کاهش می‌دهد. در نهایت پژوهش لام (۲۰۲۲) و هامبرتو، مورا و گیانوتی (۲۰۲۲) مالبوئف- هارتایس و همکاران (۲۰۲۱) و ایسیکلار و اوزتارک (۲۰۲۱) نیز نشان داده‌اند که آموزش فلسفه ویژه کودکان می‌تواند رفتارهای جامعه‌پسند و عملکردی فردی و اجتماعی آنان را بهبود بخشد.

در تبیین اثر آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی کودکان ۹ تا ۱۲ سال باید گفت پرورش تفکر فلسفی زمینه رشد و پرورش تفکر استدلالی را برای کودکان فراهم می‌آورد. این امر از این رو است که تفکر فلسفی، نحوه استدلال کردن را به کودکان نشان می‌دهد و کودکان را از این نظر پرورش می‌دهد (رستمی، فیاض، مفیدی، ملکی و بهشتی، ۱۳۹۸). بنابراین کودکان با آموزش مهارت تفکر و استدلال، به شکل عمیق‌تری درباره فرایندها و پردازش‌های اجتماعی خود اندیشیده و دانش اجتماعی بیشتری را کسب می‌کنند که چنین روندی باعث می‌شود تا آنان نسبت به رخدادهای محیطی و اجتماعی محیط آموزشگاه و خانواده حساس‌تر شده و همدلی بیشتری را نیز از خود نشان دهند. در تبیینی دیگر باید گفت که در این روش کودک فضای آموزشی را جایی برای پژوهش درباره سؤالات ذهنی خود و آزمون اندیشه‌ها و باورهایش می‌بیند. آموزش فلسفه برای کودکان باعث می‌شود فضای مقتدرانه کلاس به حلقه‌های کندوکاو

پژوهشگران در پژوهش‌های آتی علاوه بر کنترل متغیرهای اثرگذار ذکر شده، برای افزایش تعمیم‌پذیری نتایج از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده کنند. با توجه به اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی کودکان ۹ تا ۱۲ سال، در سطح عملی توصیه می‌شود مسئولان مدارس، مراکز مشاوره و خدمات روان‌شناختی آموزش و پرورش با بکارگیری روان‌شناسان و مشاوران مجرب، خدمات روان‌شناختی کارآمدی را به کودکان با همدلی پایین ارائه نمایند. این فرآیند می‌تواند با بهبود وضعیت روانی، هیجانی و اجتماعی این کودکان، خلائهای عاطفی، هیجانی و روانی آنان مرتفع و عملکرد اجتماعی آنان نیز بهبود یابد.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر برگرفته از رساله دوره دکتری تخصصی نویسنده اول مقاله در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز بود. بدین وسیله از تمام کودکان حاضر در پژوهش، والدین آنان و مسئولین آموزش و پرورش منطقه ۱۲ شهر تهران که همکاری کاملی جهت اجرای پژوهش داشتند، قدردانی به عمل می‌آید.

تا آنان بتوانند نسبت به پردازش‌های اخلاقی و ذهنی خود حساسیت بیشتری از خود نشان داده و تلاش نمایند با بکارگیری قدرت استدلال، تفکر و انتقاد نسبت به اعمال خویش، رفتارهای اخلاقی بیشتری را نیز از خود نشان دهند که این روند نیز با بهبود در همدلی همراه است.

مطالعه حاضر مانند سایر مطالعات با محدودیت‌هایی از جمله محدود بودن جمعیت مورد مطالعه به کودکان دختر ۹ تا ۱۲ سال مواجه بود که این محدودیت به خصوص در حوزه جنسیت برجسته بود. همچنین عدم کنترل متغیرهای شخصیتی، فیزیولوژیکی، اجتماعی و خانوادگی مؤثر بر همدلی کودکان دیگر محدودیت این پژوهش بود. این در حالی بود که عدم استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی نیز دیگر محدودیت مطالعه حاضر بود. بر اساس محدودیت‌های موجود در پژوهش بنابراین پیشنهاد می‌شود پژوهشگران دیگری این پژوهش را در دیگر گروه‌های دانش‌آموزی با مشکلات روان‌شناختی و هیجانی، جنسیت پسر و دیگر رده‌های سنی تکرار نمایند. چنین فرایندی تعمیم یافته حاضر را افزایش خواهد داد. همچنین پیشنهاد می‌شود تا دیگر

منابع

- جعفری، م.ع.، نوروزی، ز.، فولادچنگ، م. (۱۳۹۶). بررسی ساختار عاملی، پایایی و روایی مقیاس همدلی اساسی: فرم فارسی. مطالعات روانشناسی تربیتی، ۱۴(۲۵)، ۲۳-۳۸.
- چراغزاده، م.، کردنوقایی، ر.، سهرابی، ز. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر احساس تنهایی و ناامیدی دانش‌آموزان، تفکر و کودک، ۱۰(۱)، ۳۷-۵۰.
- دهقان منشادی، م.، شفیع، ف.، همتی، ح. (۱۴۰۰). تأثیر آموزش خویش‌داری به شیوه فلسفه برای کودکان بر خودکنترلی دانش‌آموزان پایه دوم ابتدایی شهر یزد. پژوهش در آموزش علوم ابتدایی، ۳(۵)، ۳۹-۵۱.
- رحیمی، س.، واحدی، ش.، ایمان‌آده، ع. (۱۳۹۸). تأثیر آموزش «فلسفه برای کودکان» بر تاب‌آوری دانش‌آموزان ابتدایی، تفکر و کودک، ۱۰(۲)، ۴۷-۶۷.
- رستمی، ک.، فیاض، ا.، مفیدی، ف.، ملکی، ح.، بهشتی، س. (۱۳۹۸). تأثیر برنامه آموزشی فلسفه برای کودکان بر میزان مهارت استدلال دانش‌آموزان پسر، پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۳(۴۶)، ۳۳-۲۳.
- شیرزادی، م.، بیاتی، ش.، بدایعی، آ.، بابادی عکاشه، ن. (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش فلسفه برای کودکان بر هنجارگریزی و درگیری تحصیلی دانش‌آموزان پسر پایه ششم ابتدایی شهر بروجن. مجله علوم روانشناختی، ۲۰(۹۸)، ۲۹۵-۳۰۴.

- عیسی مراد، ا.، نفر، ز.، فاطمی، ف. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش فلسفه به کودکان بر همدلی و حل مسئله اجتماعی دانش آموزان پنجم ابتدایی، مطالعات روان‌شناختی بالینی، ۹(۳۶)، ۱۱۷-۱۳۴.
- فتحی آذر، ا.، تقی‌پور، ک.، حاج آقایی خیابانی، آ. (۱۳۹۸). تأثیر برنامه آموزش فلسفه برای کودکان بر خودتنظیمی هیجانی کودکان کار، تفکر و کودک، ۱۰(۲)، ۹۵-۱۱۴.
- فتحی، ل.، احقر، ق.، نادری، ع. (۱۳۹۸). تأثیر آموزش فلسفه برای کودکان (P4C) به روش پژوهش مشارکتی بر روابط میان-فردی دانش آموزان، تعلیم و تربیت، ۳۵(۴)، ۵۱-۶۴.
- فلاح مهنه، ت.، یمینی، م.، مهدیان، ح. (۱۳۹۷). تأثیر رویکرد محتوایی آموزش فلسفه برای کودکان بر باورهای فراشناختی و تفکر انتقادی دانش آموزان ابتدایی، پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۲(۴۲)، ۱۷۲-۱۵۷.
- کاجی اصفهانی، س.، عارفی، م.، آقایی جسوقانی، ا.، اصلی آزاد، م.، فرهادی، ط. (۱۳۹۶). مطالعه همدلی شناختی در دانش‌آموزان با پرخاشگری ارتباطی و آشکار. سلامت روان کودک، ۴(۲)، ۱۱۶-۱۲۴.
- محمدیان، ب.، فردانی، آ. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش فلسفه برای کودکان بر ارزیابی تعارض بین والدین و خودگردانی تحصیلی، تفکر و کودک، ۹(۱)، ۷۲-۵۳.
- Albiero, P., Matricardi, G., Speltri, D., Toso, D. (2009). The assessment of empathy in adolescence: A contribution to the Italian validation of the "Basic Empathy Scale". *Journal of Adolescence*, 32(2), 393-408.
- Atan, T. (2018). Empathy Levels of University Students Who Do and Not Do Sports, *Universal Journal of Educational Research*, 5(3), 500-503.
- Canen, M.J., Brooker, R.J. (2017). ERN, theta power, and risk for anxiety problems in preschoolers. *Biological Psychology*, 123, 103-110.
- Demedardi, M., Brechet, C., Gentaz, E., Monnier, C. (2021). Prosocial lying in children between 4 and 11 years of age: The role of emotional understanding and empathy. *Journal of Experimental Child Psychology*, 203, 1050-1055.
- Gevaux, N.S., Nilsen, E.S., Bobocel, D.R., Gault, S.F. (2020). Children's reactions to inequality: Associations with empathy and parental teaching. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 70, 1011-1015.
- Humberto, M., Moura, F., Giannotti, M. (2022). Incorporating children's views and perceptions about urban mobility: Implementation of the "philosophy with children" inquiry approach with young children. *Travel Behaviour and Society*, 26, 168-177.
- Isiklar, S., Ozturk, Y.A. (2021). The Effect of Philosophy for Children (P4C) Curriculum on Critical Thinking through Philosophical Inquiry and Problem Solving Skills. (*International Journal of Contemporary Educational Research*, 114, 541-545.
- Jackson, P., Eug_ene, M., Tremblay, P. (2015). Improving empathy in the care of pain patients. *AJOB Neuroscience*, 6(3), 25-33.
- Jolliffe, D., Farrington, D.P. (2006). Examining the relationship between low empathy and bullying. *Aggressive Behavior*, 32(3), 1-11.
- Kwok, S.Y.C.L., Gu, M., Cheung, A.P.S. (2017). A longitudinal study of the role of children's altruism and forgiveness in the relation between parental aggressive discipline and anxiety of preschoolers in China. *Child Abuse & Neglect*, 65, 236-247.
- Lam, C. (2022). A Philosophy for Children Approach to Professional Development of Teachers. *Cambridge Journal of Education*, 16, 124-128.
- Lipman, M. (2003). *Thinking in Education*, 2nd (edn.), Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- MacGowan, T.L., Schmidt, L.A. (2021). Helping as prosocial practice: Longitudinal relations among children's shyness, helping behavior, and empathic response. *Journal of Experimental Child Psychology*, 209, 1051-1056.
- Malboeuf-Hurtubise, C., Léger-Goodes, T., Mageau, G.A., Joussemet, M., Herba, C., Chadi, N., Lefrançois, D., Camden, C., Bussièrès, E., Taylor, G., Éthier, M., Gagnon, M. (2021). Philosophy for children and mindfulness during COVID-19: Results from a randomized cluster trial and impact on

- mental health in elementary school students. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 107, 110-115.
- Petrucci, C., Cerra, C.L., Aloisio, F., Montanari, P., Lancia, L. (2016). Empathy in health professional students: A comparative cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 41, 1-5.
- Qu, G., Wang, L., Tang, X., Wu, W., Zhang, J., Sun, Y. (2020). Association between caregivers' anxiety and depression symptoms and feeding difficulties of preschool children: A cross-sectional study in rural China. *Archives de Pédiatrie*, 27(1), 12-17.
- Ren, L., Xu, W. (2019). Coparenting and Chinese preschoolers' social-emotional development: Child routines as a mediator. *Children and Youth Services Review*, 107, 104-110.
- Siddiqui, N., Gorard, S., See, B.H. (2019). Can learning beyond the classroom impact on social responsibility and academic attainment? An evaluation of the Children's University youth social action programme. *Studies in Educational Evaluation*, 61, 74-82.
- Wang, M., Wang, J., Deng, X., Chen, W. (2019). Why are empathic children more liked by peers? The mediating roles of prosocial and aggressive behaviors. *Personality and Individual Differences*, 144, 19-23.
- Whalen, D.J., Sylvester, C.M., Luby, J.L. (2017). Depression and Anxiety in Preschoolers: A Review of the Past 7 Years. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 26(3), 503-522.
- Yildirim, E.D., Roopnarine, J.L., Abolhassani, A. (2020). Maternal use of physical and non-physical forms of discipline and preschoolers' social and literacy skills in 25 African countries. *Child Abuse & Neglect*, 106, 103-108.

*Original Article***Efficacy of Training Philosophy for Children on the Empathy of 9-12-Year-Old Children**

Received: 10/06/2022 - Accepted: 15/09/2022

Zeinab Ghadiri Bidhandi¹
Seyed Mahmood Mirzamani Bafghi^{2*}¹ PhD Student in Psychology, Department of Counseling, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran² Professor, Department of psychology, Basir Institute of Higher Education, Abyek, Ghazvin, IranEmail:
zeinab.ghadiri.1361@gmail.com**Abstract****Introduction**

Paying attention to the psychological, emotional, social and cognitive processes of children can cause them to go through the process of normal development and growth. according to this the present study was conducted to investigate the efficacy of training philosophy for children on the empathy of 9-12-year-old children.

Material and Method

The present study was quasi-experimental with pretest, posttest and control group design method. Two-month follow-up period was implemented too. The statistical population of the present study included 9-11-year-old children in the city of Tehran in academic year 2021-22. Thirty two children with low empathy were selected through purposive sampling method and randomly accommodated into experimental and control groups. The experimental group received twelve sixty-minute sessions of training philosophy for children during one-and-a-half months. The applied questionnaires included Empathy Scale (ES) (Jolliffe, Farrington, 2006). The collected data were analyzed through mixed ANOVA and Bonferroni test via SPSS23 software.

Results

The results showed that training philosophy for children has significant effect on empathy ($F=34.87$, $\eta^2=0.54$, $P<0001$) of 9-11-year-old children.

Conclusion

According to the findings of the study it can be concluded that training philosophy for children can be used as an efficient method to improve the children's empathy through employing deep conversation and creating internal empowerment in the child.

Key words

Training philosophy for children, childrens, empathy

Acknowledgement: There is no conflict of interest